

В. Ю. Микулець,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8859-3311>

СУЧАСНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО І ДЕМОКРАТИЧНИЙ ДИСКУРС

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

вул. академіка Степана Дем'янчука, 4,

навчальний корпус № 1, 33000, Рівне, Україна

E-mail: mikul2021@ukr.net

Мета: виокремлення й систематизація тих ідей і принципів сучасної ІТ-сфери, які можуть бути орієнтирами для розвитку сучасного національного інформаційного права, спрямованого на реалізацію демократичних настанов української Конституції. Для досягнення вказаної мети аналізуються положення досліджень щодо феномену громадянського суспільства, а також аналітичні й нормативні матеріали, присвячені тенденціям розвитку сучасної ІТ-сфери. **Методи дослідження:** використано, зокрема, аналітичний метод, узагальнення та системний у поєднанні з комплексним підходом. **Результати:** на теоретичному рівні дослідження встановлено, що орієнтирами для розвитку сучасного національного інформаційного права є принципи, характерні для розвитку сучасної ІТ-сфери в Євросоюзі: 1) свобода вираження поглядів, включаючи доступ до різноманітних, надійних і прозорих джерел інформації; 2) свобода створення та ведення бізнесу в Інтернеті; 3) захист персональних даних і конфіденційності, а також право бути забутим; 4) захист інтелектуальної творчості особистості в онлайн-просторі. Крім того, орієнтирний характер мають і визначені Європейською Комісією цифрові принципи, які мають бути покладені в основу української політики в ІТ-сфері. **Обговорення:** результати аналізу спеціальної літератури та національних і міжнародних правових актів вказують, що напрям поступу громадянського суспільства усе більше орієнтується у бік інформаційно-комунікаційних технологій і пов'язаний із динамікою і темпами розвитку інформаційного суспільства. Системне та послідовне формування мережевого сегменту громадянського суспільства матиме результатом очевидне посилення демократичного характеру суспільних відносин. Означена ситуація чинить вплив на зміст та напрями розвитку сучасного інформаційного права, як комплексної галузі права, що потребує осмислення й усвідомлення.

Ключові слова: інформаційне право; демократія; громадянське суспільство; ІТ-технології.

Постановка проблеми та її актуальність.

Українська держава всю свою історію прагне відбутися як демократична, правова й соціальна, що визначено як фундаментальна мета у ст. 1 Конституції України. Принциповою передумовою демократичності сучасної держави нині визнано розвинене громадянське суспільство, що формується і розвивається у демократичних державах і постає як сукупність недержавних організацій, створених у різних сферах суспільного життя. Важливо відзначити, що громадян-

ське суспільство у функціональному сенсі постає як засіб представництва інтересів громадян і суспільного управління справами суспільства. «Оскільки держава в силу різних обставин не завжди належним чином виступає гарантом прав та свобод людини, а також забезпечує умови для реалізації потенціалу громадян, то цю функцію на себе перебирають інститути громадянського суспільства» [1, с. 59].

Між тим, світова практика доводить, що сучасне громадянське суспільство є явищем ди-

намічним та інноваційним. Зокрема, нині спостерігається суттєве зростання розвитку громадської активності у мережі Інтернет. Фактично ми є свідками формування й практичної реалізації концепції електронної демократії як нового напрямку розвитку сучасних демократичних інститутів. ІТ-технології набувають статусу фундаментального чинника розвитку суспільних відносин, каталізатора комунікації між людьми, фактора формування громадської думки й політичної позиції. Очевидно, що означена ситуація чинить вплив на зміст та напрями розвитку сучасного інформаційного права, як комплексної галузі права, що унормовує систему суспільних відносин з приводу феноменів і процесів, які виникають в інформаційній сфері.

Метою статті є виокремлення й систематизація тих ідей і принципів сучасної ІТ-сфери, які можуть бути орієнтирами для розвитку сучасного національного інформаційного права, спрямованого на реалізацію демократичних настанов української Конституції.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Обраний напрям дослідження визначив необхідність звернення до проблематики досліджень щодо феномену громадянського суспільства, а також проаналізувати тенденції розвитку сучасної ІТ-сфери, виокремити характерні для неї принципи міждисциплінарного порядку, що містять науково-методичний потенціал для інформаційного права.

Відзначимо, що аналіз спеціальної літератури, яка присвячена феномену громадянського суспільства, дає підстави констатувати значний діапазон трактувань цього феномену [2]. До того ж американський дослідник Лестер Саламон, директор масштабного Проекту порівняльних досліджень некомерційного сектора, який реалізовувався у 45 країнах світу, вказує на те, що існують певні складності щодо чіткого визначення громадянського суспільства [3]. Опрацювання відповідних матеріалів на тему громадянського суспільства, дає підстави вважати обґрунтованим тлумачення сутності громадянського суспільства як спільноти особистостей, що «формується і розвивається у демократичних державах і представлена сукупністю недержавних відносин (економічних, соціальних,

політичних, етнічних, духовно-культурних, конфесійних, правових, інформаційних, організаційних тощо) та мережею добровільно створених у різних сферах життєдіяльності позадержавних структур – об'єднань, організацій, спілок, асоціацій, клубів, центрів, фондів тощо» [4, с. 58].

Щодо тенденції розвитку сучасної ІТ-сфери, то їхнє розуміння забезпечують дослідження сучасних науковців, а саме: 1) систематизація понять цифровізації й цифрової трансформації розроблена Марком Гуптою [5]; 2) осмислення соціальних аспектів цифровізації суспільства Джона Скотта [6]; 3) аналіз стратегії й філософії цифровізації у викладі Олексія Чернишова [7]; 4) міркування щодо ціннісних аспектів цифровізації сучасного суспільства Тетяни Кузнецової [8]. Вказані та інші матеріали, а також залучення програмних документів у сфері цифровізації Європейського Союзу виступають основою нашого дослідження щодо виокремлення важливих принципів сучасної ІТ-сфери, що містять науково-методичний потенціал для розвитку національного інформаційного права.

Виклад основного матеріалу. Передусім відзначимо, що напрям поступу громадянського суспільства усе більше орієнтується у бік інформаційно-комунікаційних технологій і пов'язаний з динамікою і темпами розвитку інформаційного суспільства [9]. Водночас, формування мережевого сегменту громадянського суспільства корелює з ситуацією, у якій особа, будучи користувачем глобальних інформаційно-комунікаційних мереж і ресурсів, не втрачає своєї правосуб'єктності з усіма відповідними наслідками. Логічно зауважити, що проблематика громадянського суспільства і його функціонування перетинається з предметним полем інформаційного права як комплексної галузі права, яка регулює зміст суспільних відносин стосовно інформації, як суспільного ресурсу й засобу задоволення потреб, інтересів людини, соціальних спільнот і загалом суспільства.

Сьогодні усталеною позицією є визнання того факту, що у глобальному мережевому просторі людина здобуває нові можливості громадянської суб'єктності й активності, беручи

участь у реалізації інститутів безпосередньої демократії і взаємодії з органами публічної влади, зокрема у частині впливу на прийняття політичних рішень. Така ситуація передбачає напрацювання певних правил (норм), що забезпечуватимуть легітимний характер такого громадського впливу і механізмів зворотного зв'язку при взаємодії активістів з органами публічної влади з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. З іншого боку, самі користувачі глобальних інформаційно-комунікаційних мереж мають сповідувати високий рівень інформаційної та правової культури як принципову передумову «здорового» глобального інформаційного простору. Проте системне та послідовне формування мережевого сегменту громадянського суспільства матиме результатом очевидне посилення демократичного характеру суспільних відносин.

Крім того, розвинена та транскордонна інформаційна інфраструктура, в умовах дедалі більшої інформатизації діяльності людини, створює нові умови для самореалізації особистості як системоутворюючого елемента громадянського суспільства. Нині маємо ситуацію, коли сучасні інформаційні технології вносять відчутні корективи у розподіл соціальних ролей між масами і лідерами, адже мережевий формат та новітні комунікативні технології призводять до зниження цензу на право і можливість стати реальним лідером громадянського суспільства. Щоправда, поряд з цим актуалізується питання про відповідальність новітніх лідерів суспільних думок поряд з авторами «думок», якими рясніє Мережа.

Стрімке формування мережевого сегменту громадянського суспільства очевидно зумовлений і тим фактом, що «мережа – антипод ієрархії, у межах якої взаємодіють традиційні державні та міжнародні актори» [10, с. 174]. Ми поділяємо позицію, що мережева форма активності дозволяє швидко адаптуватися до зміни зовнішніх умов, тому Мережа значно прискорює будь-який розвиток. «Саме мережі розбудовують нову соціальну морфологію суспільства, а розповсюдження «мережевої» логіки значною мірою впливає на хід та результати процесів, пов'язаних із виробництвом, повсяк-

денним життям, культурою та владою» [10, с. 174]. Мережевий сегмент громадянського суспільства потрактовується як новий соціальний порядок владі невідконтрольний (принаймні нині) й водночас здатний продукувати ефективні рішення, пов'язані з владою, а також створювати нові культурні коди і кодекси, формувати нові цінності. З іншого боку, не позбавлене здорового глузду твердження, що «громадянське суспільство, яке перебуває за межами регулювання держави, може ефективно функціонувати лише за наявності правової держави, яка зобов'язана дотримуватися принципу верховенства права і гарантувати існування відповідних інститутів» [11, с. 17].

Очевидно керуючись останньою тезою і усвідомлюючи вагу сучасних ІТ-технологій для поступу суспільства у XXI ст., Європейська Комісія ухвалила стратегію «Цифровий компас 2030: європейський шлях до цифрового десятиліття» (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade) [12]. Цей документ проголошуючи фундаментальне завдання забезпечення Європейському цифрового суверенітету, у той же час містить положення, орієнтовані на надання європейцям нових можливостей цифрових технологій у сферах політичної й громадянської активності, соціальній царині, для побудови екологічнішого суспільства. У Стратегії також відзначено, що «європейський шлях до цифрового суспільства має підтримувати та розвивати ініціативи відкритої демократії, роблячи внесок у розроблення політики, що передбачає широку взаємодію з людьми та стимулювання активності для розвитку місцевих ініціатив як факторів, що сприяють підвищенню соціальної прийнятності та підтримки суспільства за демократичні рішення» [12, с. 13].

Відзначимо, що «Цифровий компас 2030: європейський шлях до цифрового десятиліття» у частині розвитку громадянського суспільства шляхом розвитку ІТ-технологій містить низку принципів, які можуть бути орієнтирами для розвитку національного інформаційного права. Зокрема йдеться про забезпечення повної поваги основних прав ЄС: 1) свобода вираження поглядів, включаючи доступ до різноманітних, надійних і прозорих джерел інформації;

2) свобода створення та ведення бізнесу в Інтернеті; 3) захист персональних даних і конфіденційності, а також право бути забутим; 4) захист інтелектуальної творчості особистості в онлайн-просторі [12, с. 13]. Крім того, орієнтирний характер мають і визначені Європейською Комісією цифрові принципи, які мають бути покладені в основу політики в ІТ-сфері й практичної діяльності цифрових операторів: 1) універсальний доступ до Інтернет-послуг; 2) безпечне та надійне онлайн-середовище; 3) загальна цифрова освіта та навички, щоб люди могли брати активну участь у житті суспільства та в демократичних процесах; 4) доступ до цифрових систем і пристроїв, які толерантні до навколишнього середовища; 5) доступні та орієнтовані на людину цифрові державні послуги; 6) етичні принципи для алгоритмів, орієнтованих на людину; 7) захист та розширення прав і можливостей дітей в онлайн-просторі; 8) доступ до цифрових медичних послуг [12, с. 13].

Висновки. Кожен зі вказаних принципів потребує спеціальної наукової уваги з метою напрацювання конкретних нормативно-правових і організаційно-правових засобів їхньої практичної реалізації. Водночас, концептуально сформульовані у контексті нового етапу розвитку громадянського суспільства ці принципи мають значний науково-методичний потенціал для розвитку національного інформаційного права.

Література

1. Матвійчук А.В., Микулець В.Ю. Філософсько-правова основа формування правової системи Європейського Союзу. *Актуальні проблеми розвитку сучасного права: українські реалії та зарубіжний досвід*: колективна монографія / за заг. ред. В.І. Цимбалюка. Львів: Новий Світ-2000, 2021. С. 54–64.

2. Christoffersen H., Beyeler M., Eichenberger R., Nannestad P., Paldam M. Civil Society: Associational Involvement, Norms and Values. *The Good Society*. Springer, Berlin, Heidelberg, 2014. P. 167–187.

3. 10 мифов о гражданском обществе, которые развенчал Лестер Саламон. Национальный

исследовательский университет Высшая школа экономики. URL: <https://www.hse.ru/news/126676910.html> (дата звернення: 28.10.2020).

4. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г.Ю. Васильєв, В.Д. Воднік, О.В. Волянська та ін.; за ред. М.П. Требіна. Харків: Право, 2013. 536 с.

5. Gupta M. What is Digitization, Digitalization, and Digital Transformation? Advisory Group. URL: <https://www.arcweb.com/blog/what-digitization-digitalization-digital-transformation> (дата звернення: 26.12.2021).

6. Скотт Дж. Цифровізація суспільства. *Новий Акрополь*. URL: <https://newacropolis.org.ua/articles/tsyfrovizatsiya-suspilstva> (дата звернення: 24.12.2021).

7. Чернышов А.Г. Стратегия и философия цифровизации. *Власть*. 2018. Том 26. № 5. С. 13–21. DOI: <https://doi.org/10.31171/vlast.v26i5.5815>

8. Кузнецова Т.Ф. Цифровизация как культурная ценность и цифровые технологии. *Горизонты гуманитарного знания*. 2019. № 5. С. 3–13. DOI: 10.17805/ggz.2019.5.1.

9. Antonov Ja.V. Legal mechanisms of e-democracy for harmonization and coordination of relations between citizens, organizations and the state. *Государственная служба*. 2017. Т. 19. № 2(106). С. 32–36.

10. Рябека О.Г. Світове громадянське суспільство як продукт сучасного глобалізаційного процесу. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 74. С. 170–181.

11. Славна О.В. Громадянське суспільство як основа розвитку правової держави в контексті конституційної реформи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 1. С. 16–19.

12. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. The European Commission. Brussels, 9.3.2021. 27 p. URL: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2021/03/2030-Digital-Compass-the-European-way-for-the-Digital-Decade.pdf> (дата звернення: 25.11.2021).

13. Digital Education Action Plan (2021-2027). Resetting education and training for the digital age. The European Commission. URL: <https://ec.europa>

eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en (дата звернення: 25.11.2021).

References

1. Matviichuk A.V., Mykulets V.Yu. *Filosofsko-pravova osnova formuvannia pravovoi systemy Yevropeiskoho Soiuzu. Aktualni problemy rozvytku suchasnoho prava: ukraïnski realii ta zarubizhnyi dosvid: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. V.I. Tsymbaliuka.* Lviv: Novyi Svit-2000, 2021. S. 54–64.

2. Christoffersen H., Beyeler M., Eichenberger R., Nannestad P., Paldam M. *Civil Society: Associational Involvement, Norms and Values. The Good Society.* Springer, Berlin, Heidelberg, 2014. P. 167–187.

3. 10 mifov o grazhdanskom obshchestve. koryyye razvenchal Lester Salamon. Natsionalnyy issledovatel'skiy universitet Vysshaya shkola ekonomiki. URL: <https://www.hse.ru/news/126676910.html> (дата звернення: 28.10.2020).

4. Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku: monohrafiia / H.Yu. Vasyliiev, V.D. Vodnik, O.V. Volianska ta in.; za red. M.P. Trebina. Kharkiv: Pravo, 2013. 536 s.

5. Gupta M. What is Digitization, Digitalization, and Digital Transformation? Advisory Group. URL: <https://www.arcweb.com/blog/what-digitization-digitalization-digital-transformation> (дата звернення: 26.12.2021).

6. Skott Dzh. Tsyfrovizatsiia suspilstva. Novyi Akropol. URL: <https://newacropolis.org.ua/articles/tsyfrovizatsiya-suspilstva> (дата звернення: 24.12.2021).

7. Chernyshov A.G. Strategiya i filosofiya tsyfrovizatsii. *Vlast.* 2018. Tom 26. № 5. S. 13–21. DOI: <https://doi.org/10.31171/vlast.v26i5.5815>

8. Kuznetsova T.F. Tsyfrovizatsiya kak kultural'naya tsennost i tsyfrovyye tekhnologii. *Gorizonty gumanitarnogo znaniya.* 2019. № 5. S. 3–13. DOI: 10.17805/ggz.2019.5.1.

9. Antonov Ja.V. Legal mechanisms of e-democracy for harmonization and coordination of relations between citizens, organizations and the state. *Государственная служба.* 2017. Т. 19. № 2(106). С. 32–36.

10. Riabeka O.H. Svitove hromadianske suspilstvo yak produkt suchasnoho hlobalizatsiino-ho protsesu. *Politolohichniy visnyk.* 2014. Vyp. 74. S. 170–181.

11. Slavna O.V. Hromadianske suspilstvo yak osnova rozvytku pravovoi derzhavy v konteksti konstytutsiinoi reformy. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka».* Seriya: Yurydychni nauky. 2017. № 1. S. 16–19.

12. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. The European Commission. Brussels, 9.3.2021. 27 p. URL: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2021/03/2030-Digital-Compass-the-European-way-for-the-Digital-Decade.pdf> (дата звернення: 25.11.2021).

13. Digital Education Action Plan (2021-2027). Resetting education and training for the digital age. The European Commission. URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en (дата звернення: 25.11.2021).

MODERN INFORMATION TECHNOLOGY LAW AND DEMOCRATIC DISCOURSE

Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities
Academician Stepan Demianchuk str., 4,
academic building № 1, 33000, Rivne, Ukraine
E-mail: mikul2021@ukr.net

Aim: distinction and systematization of the modern IT industry ideas and principles, which can be of use for the development of the national informational technology law, the one that will correspond with the democratic values of Ukrainian Constitution. For that purpose the analysis of the civil society phenomena was made, as well as the review of the materials dedicated to the IT industry advancements. **Research methods:** among others, the following were used: analytical method, generalization and systematic combined with complex approaches. **Results:** theoretical research made it clear that EU's principles for IT growth are the guidelines for the development of the national informational technology law: 1) freedom of speech, including access to the variety of reliable information sources; 2) freedom of business creation and management within the Internet; 3) protection of the personal data and confidentiality, as well as the right to be forgotten; 4) protection of individual intellectual property on the Internet. **Discussion:** the analysis of the specialized literature as well as different normative acts showed that the progress of the civil society is connected to the dynamics and tempo of the information society development. Systematic and consequent formation of the civil society's internet segment will provide more value to the democratic character of social relations. The described above situation affects the content and the development strategies of modern informational technology law as a complex law branch, which needs comprehension and awareness.

Principles, which can be specified in the new policy in the ET-sphere and practice the number of denominations 1); 2) free and on-line service; 3) the number of links to the message, which can be used to increase the number of active and democratic numbers; 4) access to digital systems and services that are tolerant of standardized communications; 5; 6) ethical principles for algorithms, originating in the field; 7; 8) access to digital medical records.

Key words: information technology law; democracy; civil society; IT-technology.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2022